

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-педагогічної
роботи та розвитку

«10 червня» 2021 р.

С.М. Кваша
2021 р.

РОЗГЛЯНУТО І СХВАЛЕНО:

на засіданні вченої ради факультету аграрного
менеджменту

Протокол № 10 від «09» червня 2021 р.

Декан факультету А. Д. Остапчук

на засіданні кафедри адміністративного менеджменту та
зовнішньоекономічної діяльності
Протокол № 17 від 21.05.2020 р.

Завідувач кафедри В. В. Луцяк

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ**

Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий) рівень
Галузь знань	07 Управління та адміністрування
Спеціальність	073 Менеджмент
Освітньо-наукова програма	Менеджмент
Гарант ОНП	Балановська Тетяна Іванівна
Розробник:	доктор економічних наук, доцент, професор кафедри адміністративного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності НУБіП України Луцяк Віталій Васильович

Київ - 2021

1. Опис навчальної дисципліни

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

(назва)

Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь		
Галузь знань	07 Управління та адміністрування	
Спеціальність	073 Менеджмент	
Освітньо-наукова програма	Менеджмент	
Освітній рівень	Третій (освітньо-науковий)	
Освітній ступінь	Доктор філософії	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	вибіркова	
Загальна кількість годин	150	
Кількість кредитів ECTS	5	
Форма контролю	Екзамен	
Показник навчальної дисципліни для денної та заочної форми навчання		
	Денна, вечірня форма навчання	Заочна форма навчання
Рік підготовки (курс)	2	2
Семестр	3	3
Лекційні заняття	20	20
Практичні, семінарські заняття	30	30
Лабораторні заняття		
Самостійна робота	100	100
Індивідуальні завдання		
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	5	5

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою дисципліни є формування системи знань і навичок про сучасні підходи до еколого-економічного управління суб'єктами сільськогосподарської діяльності; формування екологічно орієнтованого світогляду, що створює необхідні передумови для прийняття рішень і здійснення господарської діяльності згідно з принципами сталого розвитку; формування екологічно обґрунтованих пріоритетів соціально-економічного розвитку суспільства щодо виконання вимог міжнародної співпраці в аспектах природоохоронного законодавства; пошук найбільш ефективних шляхів досягнення поставлених цілей на основі виконання умов.

Завдання дисципліни полягає у вивченні сучасної еколого-економічної політики України; вивченні закономірностей формування відносин в ланцюгах створення вартості сільськогосподарської продукції в умовах екологічних обмежень та стрімкої глобалізації. До них належать:

- закономірності формування інноваційних методів екологізації менеджменту та економіки;
- формування уявлення щодо визначення існуючих взаємозв'язків між вимогами соціально-економічного розвитку, станом навколишнього середовища й умовами життєдіяльності людей; економічних аспектів взаємодії суспільства і природи;
- набуття навичок визначення економічної цінності компонентів навколишнього середовища і виконання еколого-економічних оцінок;
- опанування методичним інструментарієм для обґрунтування оптимальних напрямів соціально-економічного розвитку, що найбільшою мірою відповідають поєднанню економічних та екологічних цілей;
- формування розуміння напрямів підвищення еколого-економічної ефективності національної економіки;
- набуття навичок еколого-економічного обґрунтування управлінських рішень;
- визначення існуючих взаємозв'язків між вимогами соціально-економічного розвитку, станом навколишнього середовища й умовами життєдіяльності людей; вивчення економічних аспектів взаємодії суспільства і природи;
- визначення економічної цінності компонентів навколишнього природного середовища і включення еколого-економічних оцінок у систему менеджменту;
- формування системи управління сільськогосподарського суб'єкта, адекватної завданням раціонального використання факторів довкілля;
- розробка методичного інструментарію для економічного обґрунтування оптимальних напрямів соціально-економічного розвитку що найбільшою мірою відповідають поєднанню економічних та екологічних цілей;
- пошук шляхів підвищення еколого-економічної ефективності сільськогосподарського сектору економіки України.

У результаті вивчення дисципліни здобувач вищої освіти ступеня доктор філософії повинен:

знати: загальну характеристику еколого-економічного аналізу; основи проведення аналізу шансів (ризиків) підприємств; місце еко-аудиту в системі еколого-

економічного менеджменту; методи аналізу впливів проектів на навколишнє середовище: дельфі- метод, листки контрольних запитань, матричний метод, моделювання, інші методи; методику проведення управлінського та економічного аналізу сільськогосподарських проектів; порядок формування еко-балансу, здійснення аналізу результатів діяльності підприємства та впливів на навколишнє середовище із визначенням імовірних екологічних ризиків; методику проведення ABC/XYZ-еколого-орієнтованого аналізу матеріалів як комплексної оцінки в якісному аспекті; особливості оцінки наслідків застосування техніки; формалізовані методи оцінки у розумінні техніко-індукованої оцінки наслідків застосування техніки для забезпечення управлінських рішень практичними та вичерпними методами; основи аналізу та оціночні підходи в системі інвестиційної привабливості та ризику регіонів України.

вміти: здійснювати еколого-економічне управління сільськогосподарськими суб'єктами; здійснювати аналіз шансів (ризиків); проводити екологічний аудит із застосуванням комплексних показників управлінського та економічного аналізу; формувати еко-баланс як звітну форму на підприємстві та проводити аналіз результатів діяльності підприємства та впливів на навколишнє середовище із визначенням імовірних екологічних ризиків; проводити ABC/XYZ-еколого-орієнтований аналіз матеріалів як комплексну оцінку в якісному аспекті; здійснювати оцінку наслідків застосування техніки; забезпечувати економічні рішення практичними та вичерпними методами шляхом використання формалізованих методів оцінки на основі спеціальних показників у розумінні техніко-індукованої оцінки наслідків застосування техніки; проводити еколого-економічний та управлінський аналіз аграрних проектів різних типів із визначенням довгочасних ефектів; проводити аналіз впливів проектів на природне середовище: дельфі- метод, листки контрольних запитань, матричний метод, моделювання, інші методи; здійснювати аналіз відповідно до оціночних підходів в системі інвестиційної привабливості та ризику регіонів України.

Набуття компетентностей:

загальні компетентності (ЗК):

ЗК2. Здатність до критичного мислення, пошуку, опрацювання, генерування нових складних ідей, аналізу, синтезу та встановлення взаємозв'язків між явищами та процесами.

ЗК3. Здатність до організації та проведення оригінальних наукових досліджень, оцінювання і забезпечення якості виконуваних робіт, приймання обґрунтованих рішень та генерування нових ідей.

спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК1. Здатність до пошуку, обробки, аналізу та узагальнення інформації для проведення самостійних наукових досліджень у сфері менеджменту.

СК3. Здобуття глибинних знань з менеджменту, зокрема розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань, критичного аналізу основних концепцій, оволодіння науковою термінологією.

СК4. Набуття універсальних навичок дослідника у сфері менеджменту, зокрема застосовувати сучасні інформаційні технології, бази даних та інші електронні ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення для наукових розробок та впровадження проектів, аналізу інформації з різних джерел, прийняття управлінських рішень, управління людськими ресурсами, управління процесами інноваційного розвитку тощо.

програмні результати навчання(ПРН)

ПРН1. Формувати системний науковий світогляд, володіти сучасними теоріями і концепціями у сфері менеджменту для проведення наукових і прикладних досліджень

на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій.

ПРН2. Організовувати та проводити оригінальні наукові дослідження з менеджменту на відповідному фаховому рівні з використанням сучасних інструментів, критично аналізувати результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми, досягати наукових результатів, що створюють нові знання для розв'язання актуальних проблем теорії та практики.

ПРН3. Демонструвати навички самостійного виконання наукового дослідження, критичного та гнучкого мислення, відкритості до нових знань, оцінювати результати автономної роботи, нести відповідальність за особистий професійний розвиток та навчання інших.

ПРН4. Ініціювати, розробляти та реалізовувати наукові та/або інноваційні проекти у сфері менеджменту, управляти ними та здійснювати пошук партнерів для їх реалізації в різних галузях економіки на мікро-, мезо- та макрорівнях.

ПРН7. Здійснювати критичний аналіз, узагальнювати результати наукових досліджень, формулювати та обґрунтовувати висновки і пропозиції щодо розвитку концептуальних і методологічних знань у сфері менеджменту.

ПРН9. Обирати та використовувати загально-наукові та спеціальні методи наукових досліджень у сфері менеджменту.

ПРН12. Ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення на рівні підприємств, секторів національної економіки, саморозвиватися і самовдосконалюватися, нести відповідальність за достовірність і новизну власних наукових досліджень та ухвалення рішень, вміти мотивувати співробітників рухатися до спільної мети.

Програма навчальної дисципліни

1. Екологічний менеджмент як наука.

Головні передумови екологізації. Предмет і завдання курсу. Класифікація природних факторів. Класифікація процесів впливу на природу. Управлінський зміст оцінки впливу на природу. Змістовна основа класифікації процесів порушення природи.

2. Природні фактори у економічній системі: еколого-економічні ефекти та фактори господарської діяльності.

Використання природних ресурсів. Забруднення. Порушення ґрунтів. Порушення режиму водних систем. Трансформація рельєфу. Вплив на біоту. Вплив на людину. Вплив на глобальну екосистему Землі.

3. Еколого-економічні інструменти та їх використання у менеджменті.

Сутність основних принципів, на яких базується розробка концепції економічного механізму природокористування. Еколого-економічні інструменти: принципи формування і механізми дії. Форми еколого-економічних інструментів. Ринкові механізми регулювання природокористування. Система фінансування природоохоронної діяльності в Україні.

4. Методичні підходи до економічної оцінки природних факторів: кількісне та якісне оцінювання ресурсів навколишнього середовища, постулати ресурсокористування.

Основи раціонального природокористування. Вирішення еколого-економічних проблем. Концепція сталого розвитку. Економічні категорії, що пов'язані з якістю навколишнього середовища. Фундаментальні положення, що визначають в тій чи іншій мірі закономірності взаємодії природи і суспільства.

5. Вплив підприємства на навколишнє середовище. Визначення ефектів від впровадження еколого-інноваційного напрямку розвитку.

Негативний вплив суспільства на природне навколишнє середовище. Зміна компонентного складу біосфери, кругообігу речовин у природі. Забруднення навколишнього середовища. Основні компоненти природного середовища – атмосфера, вода, ґрунти, надра, тваринний і рослинний світ. Поділ забруднення у територіальному розрізі. Джерела виникнення забруднення.

6. Екологічна оцінка матеріального виробництва. Поняття та оцінка рівня екологізації.

«Квадрат» управління екологізацією. Управлінські стратегії впливу на суб'єкти екологізації. Практичні процедури управління екологізацією економіки та її підрозділів. Схема механізму реалізації завдань екологізації. Схема концептуальних напрямів формування завдань екологізації. Управлінські стратегії впливу на суб'єкти екологізації. Практичні процедури управління екологізацією економіки та її підрозділів.

7. Управління сільськогосподарським підприємством та еколого-економічна ефективність навколишнього середовища.

Поняття про еколого-економічні системи. Поняття про екологічну економіку. Господарська діяльність. Розв'язання природоохоронних проблем і забезпечення екологічної безпеки. Регіональний підхід у розв'язанні еколого-економічних питань. Гармонізація стосунків людини і природи.

8. Фінансово-економічні механізми використання ресурсів навколишнього середовища.

Основи платного природокористування в Україні. Основні компоненти платного природокористування в Україні. Платежі (збори) за порушення природного середовища. Плата за забруднення. Створення ринку природних ресурсів. Екологічні програми вдосконалення ціноутворення на ринку природних ресурсів.

9. Ринок екологічних товарів та спеціальних екологічних послуг.

Сутність еколого-економічного збитку. Вартісний аналіз збитку. Фактори формування

збитку і методи його оцінки. Облік факторів часу і невизначеності при проведенні еколого-економічних оцінок. Визначення екологічної ціни товарів і послуг.

10. Екологічна політика держави.

Практика реалізації концепції платного природокористування в Україні (Основи платного природокористування в Україні; збори за використання природних ресурсів; платежі (збори) за порушення природного середовища).

Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин											
	Денна, вечірня форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1. Екологічний менеджмент як наука.	15	2	2			11	15	2	2			11
2. Природні фактори у економічній системі: еколого-економічні ефекти та фактори господарської діяльності.	15	2	2			11	15	2	2			11
3. Еколого-економічні інструменти та їх використання у менеджменті.	15	2	2			11	15	2	2			11
4. Методичні підходи до економічної оцінки природних факторів: кількісне та якісне оцінювання ресурсів навколишнього середовища, постулати ресурсокористування.	15	2	4			9	15	2	4			9
5. Вплив підприємства на навколишнє середовище. Визначення ефектів від впровадження еколого-інноваційного напрямку розвитку.	15	2	4			9	15	2	4			9
6. Екологічна оцінка матеріального виробництва. Поняття та оцінка рівня екологізації.	15	2	4			9	15	2	4			9
7. Управління	15	2	4			9	15	2	4			9

сільськогосподарським підприємством та еколого-економічна ефективність навколишнього середовища.												
8. Фінансово-економічні механізми використання ресурсів навколишнього середовища.	15	2	2			11	15	2	2			11
9. Ринок екологічних товарів та спеціальних екологічних послуг.	15	2	4			9	15	2	4			9
10. Екологічна політика держави.	15	2	2			11	15	2	2			11
Разом	150	20	30			100	150	20	30			100

4. Теми семінарських занять
(не передбачено навчальним планом)

5. Теми практичних занять

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
1	Екологічний менеджмент як наука.	2
2	Природні фактори у економічній системі: еколого-економічні ефекти та фактори господарської діяльності.	2
3	Еколого-економічні інструменти та їх використання у менеджменті.	2
4	Методичні підходи до економічної оцінки природних факторів: кількісне та якісне оцінювання ресурсів навколишнього середовища, постулати ресурсокористування.	4
5	Вплив підприємства на навколишнє середовище. Визначення ефектів від впровадження еколого-інноваційного напрямку розвитку.	4
6	Екологічна оцінка матеріального виробництва. Поняття та оцінка рівня екологізації.	4
7	Управління сільськогосподарським підприємством та еколого-економічна ефективність навколишнього середовища.	4
8	Фінансово-економічні механізми використання ресурсів навколишнього середовища.	2
9	Ринок екологічних товарів та спеціальних екологічних послуг.	4
10	Екологічна політика держави.	2
	Разом	30

6. Теми лабораторних занять
(не передбачено навчальним планом)

7. Контрольні запитання, комплекти тестів для визначення рівня засвоєння знань аспрантів

Контрольні запитання

1. Концепція інтегрального ресурсу М. Ф. Реймерса, його компоненти.
2. Порухення природного середовища як процес погіршення стану довкілля під впливом антропогенної діяльності.
3. Управлінський, фізико-біологічний, економічний, фізіологічний, соціальний підходи до оцінки антропогенних процесів впливу на природу.
4. Сучасний рівень порушення екологічної рівноваги на Землі.
5. Забруднення природного середовища та його види.
6. Глобальні наслідки забруднення навколишнього природного середовища.
7. Особливості всіх типів природних ресурсів, їх еколого-економічна оцінка.
8. Функції природи стосовно людини.
9. Економічні властивості природних факторів.
10. Управлінські еколого-економічні показники: оцінки і ставки.
11. Управлінські еколого-економічні інструменти: принципи формування і механізми дії.
12. Форми управлінських еколого-економічних інструментів.
13. Екологічне страхування як інструмент менеджменту.
14. Оцінки ресурсу та оцінки середовища.
15. Підходи до управлінської та економічної оцінки природних ресурсів.
16. Підходи до оцінки змін стану середовища.
17. Моделювання екологічних процесів.
18. Економічний збиток від порушення природного середовища.
19. Вартісний аналіз еколого-економічного збитку.
20. Фактори формування еколого-економічного збитку і методи його оцінки.
21. Визначення екологічної ціни товарів і послуг.
22. Нормативно-правове регулювання формування платежів за використання природних ресурсів.
23. Основні компоненти платного природокористування в Україні.
24. Екологічне ліцензування.
25. Формування та реалізація цільових екологічних програм в Україні.
26. Поняття екологізації економіки, підприємств та способу життя.
27. Методологія оцінки рівня екологізації.
28. Відтворювальний механізм екологізації.
29. Екологізація попиту та виробництва.
30. Екологізація людей і відтворення мотивів екологізації.
31. Екологізація економіки в аспекті сталого економічного розвитку.
32. Особливості всіх типів природних ресурсів, їх еколого-економічна оцінка й управління ними.
33. Оцінка запасів екосистем як національного капіталу.
34. Моделювання екологічних процесів.
35. Розміщення виробництва з врахуванням екологічних вимог.
36. Територіальні промислові комплекси: проблеми й перспективи.
37. Визначення економічного збитку, що наноситься народному господарству в результаті нераціонального природокористування.
38. Управління абсолютною і відносною ефективністю природоохоронних затрат.
39. Міжгалузевий характер вирішення проблем природокористування.
40. Стимулювання природоохоронної діяльності підприємств.
41. Управління запасами екосистем та національним капіталом.
42. Управління екологізацією економічного розвитку.
43. Економічний, екологічний і соціальний результати природоохоронної діяльності.

44. Визначення необхідності проведення еколого-економічної реструктуризації сільськогосподарських підприємств.

Тести для визначення рівня засвоєння знань здобувачами

1. З яких галузей складається найпростіший ресурсний цикл?

- а) добувної;
- б) зберігаючої;
- в) перетворюючої;
- г) виробної;
- д) кризової;
- е) відновлюючої.

2. Екологічна експертиза є основним складником:

- а) оцінки впливу на навколишнє середовище;
- б) екологічної оцінки;
- в) оцінки екологічних наслідків діяльності;
- г) оцінки господарської діяльності підприємства.

3. Класичне визначення поняття «сталій розвиток» як «розвиток, що забезпечує потреби нинішнього покоління без утиску здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби», було вперше сформульовано:

- а) в доповіді «Межі зростання» (1975 р.);
- б) доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987 р.);
- в) Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.).

4. У межах концепції корпоративної соціальної відповідальності комерційні організації визнають відповідальність за вплив їхньої діяльності та добровільно беруть на себе зобов'язання враховувати інтереси ...

- а) співробітників;
- б) місцевих громад;
- в) навколишнього середовища;
- г) замовників і постачальників.

5. Термін «експорт забруднень» застосовується для умовного позначення процесу:

- а) переміщення небезпечних відходів із розвинених країн у країни, що розвиваються, з метою їхнього захоронення;
- б) переміщення забруднюючих речовин у водному або повітряному середовищі через національні кордони;
- в) переміщення екологічно небезпечних виробництв із розвинених країн у країни, що розвиваються;
- г) придбання громадянами одних країн старої техніки, що була у користуванні в інших країнах.

6. Суспільні відносини, що врегульовані нормами екологічного права, які виникають, існують і припиняються відповідно до вимог і на підставах, передбачених законодавством, – це:

- а) відносини між суб'єктами землекористування;
- б) екологічні правовідносини;
- в) відносини між державою та суспільством;
- г) економіко-правовий механізм охорони довкілля.

7. Соціально-економічний розвиток людства має такі напрями:

- а) екстенсивний;
- б) змішаний, екстенсивний;
- в) інтенсивний, змішаний, екстенсивний.

8. Ринковий механізм природоохоронної діяльності має такі елементи:

- а) екологічні квоти;
- б) екологічні податки;
- в) правильна відповідь відсутня.

9. Основні джерела забруднення:

- а) стічні води промислових підприємств;
- б) побутові стоки комунального господарства, стічні води сільського господарства;
- в) всі відповіді правильні.

10. Які існують види і форми природокористування:

- а) економічні;
- б) соціальні;
- в) специфічні;
- г) спеціальні.

11. Основні напрямки при екологізації виробництва:

- а) широке застосування додаткових методів і засобів захисту навколишнього середовища;
- б) широке впровадження екологічної експертизи на конкретні види виробництв та промислової продукції;
- в) заміна токсичних і неутилізованих відходів на нетоксичні і утилізовані;
- г) заміна токсичних і неутилізованих відходів на нову продукцію.

12. Інженерні заходи, спрямовані на охорону навколишнього середовища, класифікуються на:

- а) механічні;
- б) організаційно–технічні;
- в) екологічні;
- г) технологічні.

13. Коли навколишнє середовище розглядається як фактор соціально-економічного розвитку, відображається функція:

- а) виробнича;
- б) відтворювальна;
- в) просторова;
- г) еколого-географічна;
- д) законодавча;
- е) еколого-економічна;
- ж) нормативно-законодавча;
- з) фінансова;
- и) адміністративна;
- к) відновлювальна.

14. Екологічна культура формується як процес єдності проблем:

- а) широкого роз'яснення екологічних наслідків, необхідності екологічного підходу в життєдіяльності людини і появи в них екологічної свідомості;
- б) формування екологічної свідомості та розуміння наслідків забруднення навколишнього природного середовища;
- в) пошуку вирішення всіх екологічних проблем, поєднання екологічних і економічних проблем, єдності загальних знань з екологією;

г) формування екологічної відповідальності у виробництві, розуміння шляхів вирішення екологічних проблем, роз'яснення напрямів розвитку економіки країни.

15. Умови, які забезпечують можливості діяльності людини (клімат, рельєф, внутрішнє тепло планети тощо) – це:

- а) природні ресурси;
- б) природні умови;
- в) інвестиційний клімат у країні.

16. Чому, з рентних позицій, необхідно піклуватися про родючість землі і підвищувати її якість?

- а) підвищення родючості сприяє збільшенню рентних надходжень;
- б) підвищення якості землі збільшує урожай;
- в) підвищення родючості скорочує кількість сільськогосподарських земель і дає можливість використовувати їх в інших цілях.

17. Чому слід піклуватися про екологічний стан ґрунту?

- а) тому, що дозволяє запобігти екологічній кризі;
- б) тому що, купуючи екологічно чисті продукти, ми бережемо здоров'я;
- в) тому, що екологічно чисті продукти вище оцінюються споживачем, і виникає можливість одержувати не тільки диференціальну, але і екологічну ренту.

18. Чому міські земельні ділянки у багато разів дорожчі за сільськогосподарські?

- а) тому, що створюється можливість земельних спекуляцій;
- б) тому, що щільність населення в містах у багато разів вище, ніж в сільській місцевості і землі використовуються значно інтенсивніше;
- в) тому, що площа міст обмежена і дефіцит земель значно вище.

19. Екологічна оцінка повинна застосовуватися:

- а) до будь-якої діяльності, що може заподіяти суттєвий несприятливий вплив або внести вклад у фактичний або потенційно можливий сукупний вплив;
- б) відповідно до встановленої процедури і технічного завдання на проєкт, включаючи узгоджені терміни;
- в) з застосуванням найкращих досягнень науки, а також технології зниження негативних впливів;
- г) у ході всього проєктного циклу, починаючи якомога раніше на стадії розробки концепції проєкту.

20. Вартість екологічної продукції розраховується як:

- а) сума суспільно необхідних витрат і додаткових витрат на екологізацію продукції
- б) добуток суспільно необхідних витрат і додаткових витрат на екологізацію продукції;
- в) відношення суспільно необхідних витрат до додаткових витрат на екологізацію продукції;
- г) різниця між суспільно необхідними витратами та додатковими витратами на екологізацію продукції;

8. Методи навчання

Методами навчання є способи спільної діяльності й спілкування викладача і здобувачів вищої освіти, що забезпечують вироблення позитивної мотивації навчання, оволодіння системою професійних знань, умінь і навичок, формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних сил, культури розумової праці майбутніх докторів філософії.

Під час навчального процесу використовуються наступні методи навчання:

Залежно від джерела знань: словесні (пояснення, бесіда, дискусія, діалог); наочні (демонстрація, ілюстрація); практичні (рішення задач, ділові ігри).

За характером пізнавальної діяльності: пояснювально-наочний проблемний виклад; частково-пошуковий та дослідницький методи.

За місцем в навчальній діяльності:

- методи організації й здійснення навчальної діяльності, що поєднують словесні, наочні і практичні методи; репродуктивні й проблемно-пошукові; методи навчальної роботи під керівництвом викладача й методи самостійної роботи здобувачів вищої освіти;

- методи контролю й самоконтролю за навчальною діяльністю: методи усного, письмового контролю; індивідуального й фронтального, тематичного і систематичного контролю.

У процесі викладання навчальної дисципліни для активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти передбачено застосування таких навчальних технологій:

- *робота в малих групах* дає змогу структурувати практично-семінарські заняття за формою і змістом, створює можливості для участі кожного здобувача вищої освіти в роботі за темою заняття, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкування;

- *семінари-дискусії* передбачають обмін думками і поглядами учасників з приводу даної теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди і переконання, вміння формулювати думки й висловлювати їх, вчать оцінювати пропозиції інших людей, критично підходити до власних поглядів;

- *мозкові атаки* – метод розв’язання невідкладних завдань, сутність якого полягає в тому, щоб висловити як найбільшу кількість ідей за обмежений проміжок часу, обговорити і здійснити їх селекцію;

- *кейс-метод* – метод аналізу конкретних ситуацій, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності фахівців і передбачає розгляд виробничих, управлінських та інших ситуацій, складних конфліктних випадків, проблемних ситуацій, інцидентів у процесі вивчення навчального матеріалу;

- *презентації* – виступи перед аудиторією, що використовуються для подання певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань, інструктажу, демонстрації.

9. Форми контролю

Відповідно до «Положення про екзамени та заліки у здобувачів вищої освіти ступеня доктор філософії в Національному університеті біоресурсів і природокористування України» затвердженого вченою радою НУБіП України 24 травня 2017 року, протокол № 11 із внесеними змінами Вченою радою НУБіП України 29 травня 2020 р., протокол №10, видами контролю знань здобувачів вищої освіти ступеня доктор філософії є поточний контроль, проміжна та підсумкова атестації.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, лабораторних та семінарських занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів вищої освіти до виконання конкретної роботи.

Проміжна атестація проводиться після вивчення програмного матеріалу і має

визначити рівень знань здобувачів вищої освіти з програмного матеріалу, отриманих під час усіх видів занять і самостійної роботи.

Форми та методи проведення проміжної атестації, засвоєння програмного матеріалу розробляються лектором дисципліни і затверджується відповідною кафедрою у вигляді тестування, письмової контрольної роботи, що можна оцінити чисельно.

Засвоєння здобувачем вищої освіти програмного матеріалу вважається успішним, якщо рейтингова оцінка його становить не менше, ніж 60 балів за 100-бальною шкалою.

Семестрова атестація проводиться у формах семестрового екзамену або семестрового заліку з конкретної навчальної дисципліни.

Семестровий екзамен - це форма підсумкової атестації засвоєння здобувачем вищої освіти теоретичного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр.

Семестровий залік - це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння аспірантом теоретичного та практичного матеріалу (виконаних ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях та під час самостійної роботи) з навчальної дисципліни за семестр.

Диференційований залік - це форма контролю, що дозволяє оцінити виконання та засвоєння аспірантом програми навчальної дисципліни, педагогічної практики.

Аспіранти зобов'язані складати екзамени і заліки відповідно до вимог навчального плану у терміни, передбачені графіком освітнього процесу.

Зміст екзаменів і заліків визначається робочими програмами дисциплін.

10. Розподіл балів, які отримують здобувачі.

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національні оцінки згідно з табл. 1 «Положення про екзамени та заліки у здобувачів вищої освіти ступеня доктор філософії в Національному університеті біоресурсів і природокористування України», затвердженого Вченою радою НУБіП України від 24.05.2017 р., протокол №11 із внесеними змінами Вченою радою НУБіП України від 29 травня 2020 р., протокол №10.

Таблиця 1. Співвідношення між рейтингом здобувача вищої освіти і національними оцінками

Рейтинг аспіранта, бали	Оцінка національна за результати складання	
	екзаменів	заліків
90-100	відмінно	зараховано
74-89	добре	зараховано
60-73	задовільно	зараховано
0-59	незадовільно	незараховано

Для визначення рейтингу здобувача вищої освіти із засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$ (до 70 балів):

$$R_{\text{дис}} = R_{\text{НР}} + R_{\text{АТ}}$$

11. Методичне забезпечення

1. Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Екологічний менеджмент» для підготовки фахівців третього рівня вищої освіти ступеня доктор філософії зі спеціальності «Менеджмент» денної та заочної форм навчання. НУБіП України. 2021. 100 с.

2. Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Екологічний менеджмент» для підготовки фахівців третього рівня вищої освіти ступеня доктор філософії зі спеціальності «Менеджмент» денної та заочної форм навчання. НУБіП України. 2015. 100 с.

2. Електронний навчальний курс: Екологічний менеджмент для здобувачів вищої освіти ступеня доктор філософії. URL:

12. Рекомендована література

Базова

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».
2. Закон України «Про охорону атмосферного повітря»
3. Закон України «Про рослинний світ»
4. Кодекс України «Про надра»
5. Господарський Кодекс України.
6. Цивільний кодекс України.
7. Бондар Л.О., Курзова В.В. Екологічне право України. Х.: Бурен-книга, 2008. 368 с.
8. Екологічний менеджмент: навч. посібник / За ред. В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк. К.: Знання, 2006. 366 с.
9. Луцяк В.В. Забезпечення конкурентоспроможності малих виробничих підприємств засобами стратегічного управління. Київ : КНУХТ, 2014. 292 с.
10. Луцяк В.В. Конкурентоспроможність і якість харчових продуктів: загальні принципи і методика планування в малих виробничих підприємствах. Київ. Наукові праці Національного університету харчових технологій, 2016. Т.22. №1. С. 73-83.
11. Луцяк В.В. Методологія маркетингу малих виробничих підприємств на прикладі підприємства харчової промисловості: аспект якості продукції. *Economic Annals-XXI*. 2015, 7-8(2). pp. 27-31.
12. Луцяк В.В., Амонс С.Е. Забезпечення спроможності вітчизняних агропродовольчих підприємств до комерціалізації нових видів харчових олій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. №8. С. 35-54.
13. Луцяк В.В., Семчук І.А.. Визначення моделі реакції ринку біопалива на рівень стандартів якості та перспективи її застосування. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2019. №2 (62). С. 34-40.
14. Луцяк В.В., Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Семчук І.А. Дослідження потенціалу сільськогосподарських підприємств вінницької області щодо виробництва та використання біопалива. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7308> (дата звернення: 31.10.2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.12.
15. Луцяк В.В., Томашук І.В. Екологічний менеджмент потенціалу Вінницької області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 2019. № 1. С. 33-47.
16. Макарова Н. С., Гармидер П. Д., Михальчук Л. В. Економіка природокористування: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 322 с.
17. Мельник Л. Г. Екологічна економіка: підручник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 367 с.
18. Пахомова Н., Рихтер К., Эндрес А. Экологический менеджмент. Практикум. — СПб.: Питер, 2004. 352 с.
19. Поддубный И. А., Слюсаренко В. К. Международная эколого-экономическая деятельность. Х.: ИНЖЕК, 2005. 200 с.
20. Царенко О. М. Основи екології та економіка природокористування: курс лекцій. Практикум: навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2001. 326 с.
21. Шмандій В. М., Солошич І. О. Управління природоохоронною діяльністю. К.: ЦНЛ, 2004. 296 с.
22. Organizational basis of the development of innovative functional food products by the Ukrainian enterprises of deep walnut processing. *Ukrainian Food Journal*. 2019. Volume 8. Issue 1, P. 169-180.

Допоміжна

1. Brown R. Eco-Economy. Building an Economy for the Earth. N. Y.: W.W. Norton & Company, 2001.
2. Daly H. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. - Boston: Beacon Press, 1996.
3. Daly H. Five Policy Recommendations for a Sustainable Economy. Edc. Juliet B. Schor, Betsy Taylor. Sustainable Planet: Solutions for the 21st Century - Boston: Beacon Press, 2002.
4. Jarass L. More Jobs, Less Tax Evasion, Better Environment Towards a Rational European Tax Policy. Contribution to the Hearing at the European Parliament. - Brussels, 1996. 17 October
5. Johansen U., Schmidl-Faber Claudius. Environmental Taxes in European Union: 1980-2001. Eurostat Statistics in Focus. 20. N 9. P. 1-6.
6. Manresa A., Sancho F. Implementing a Double Dividend: Recycling Ecotaxes Toward Lower Labor Taxes. Working Paper- CREB 0204.
7. OECD. Making Work Pay: Taxation, Benefits, Employment and Unemployment // The OECD Jobs Strategy Series. Paris, 1997.
8. OECD. Towards Sustainable Consumption: An Economic Conceptual Framework- Paris: Environment Directorate. 2002. P. 17.
9. Renner M. Creating Jobs, Preserving the Environment. L. R. Brown et al. WorldWatch Institute Report State of the World 2000. N. Y: W.W. Norton & Company, 2000.
10. Renner M. Moving Towards a Less Consumptive Economy. Worldwatch Institute Report State of the World 2004. N. Y: W.W. Norton & Company, 2004.
11. Repetto R., Dower R., Jenkins R., Geoghegan J. Green fees: How a tax shift can work for the environment and the economy. N. Y: World Resource Institute, 2001.
12. Vovk V. Sustainable Development for the Second World: Ukraine and the Nations in Transition. Worldwatch Paper 167, State of the World Library 2003. Washington, D. C.: Worldwatch Institute, September 2003.
13. Costanza, R. (ed.) Ecological economics: the science and management of sustainability. Columbia University Press, New York, 1991; Costanza, R., Cleveland, C. and Perrings, C. (ed.) The Development of Ecological Economics. Edward Elgar, Hants, 1997.
14. Martinez-Alier, J. Ecological economics: energy, environment, and society. Blackwell, Cambridge, MA, 1987; Krishnan, R., J.M. Harris and N.R. Goodwin (ed.) A Survey of Ecological Economics. Island Press, Washington, D.C., 1995; Bergh, J. C. J. M. van den. Ecological Economics and Sustainable Development: Theory, Methods, and Applications. Edward Elgar, Brookfield, 1996.
15. Georgescu-Roegen, N. The entropy law and the economic process. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1971; Georgescu-Roegen, N. Matter matters, too p. 293-313 in: K.D. Wilson (ed), Prospects for growth: changing expectations for the future. Praeger, New York, 1977.
16. Lotka, A. J. (1922). Contribution to the energetics of evolution. Proceedings of the National Academy of Science, 1922, 8, p. 147-155.
17. Odum, H. T. Environment, power and society. Wiley-Interscience, New York, 1971.
18. Prigogine I. and Stengers I. Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature. Bantam Books, New York, 1984.

13. Інформаційні ресурси

Періодичні видання України з проблем інноваційного розвитку:

1. <http://www.banker.com.ua> – Банківські новини
2. <http://www.business.ua> – журнал "Бизнес"
3. <http://www.expert.ua> – журнал " Эксперт–Украина"
4. <http://www.dsnews.com.ua> – газета "Деловая Столица"
5. <http://www.kommersant.ua> – газета " Коммерсант–Украина"
6. <http://www.companion.ua> – журнал "Компаньон"
7. <http://www.kontrakty.com.ua> – газета "Контракты"
8. <http://www.investgazeta.net> – "Украинская инвестиционная газета"
9. <http://www.korrespondent.net> – Українська мережа новин "Korrespondent.net"

Офіційні сайти державних органів влади:

10. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1023-12> – Офіційний сайт Верховної Ради України
11. <http://www.stat.gov.ua> – Офіційний сайт Державного статистичного управління України
12. <http://www.biz-registr.com.ua/?ct=12> – Офіційний WWW-Регістр бізнессайтів України і зарубіжжя
13. <http://www.min.gov.ua> – Офіційний сайт Кабінету міністрів України
14. <https://menr.gov.ua/> – Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України.